

Oslobođenje Hvara u rujnu 1944. godine

NIKOLA ANIĆ

Voinoistorijski institut, Beograd, SFRJ

Početak ofenzive

Drugi svjetski rat od sredine 1944. godine ulazi u završnu fazu. Narodno-oslobodilačka vojska Jugoslavije razvila je ofenzivnu aktivnost u svim krajevima Jugoslavije. Glavne snage NOVJ počele su ofenzivu za potpuno oslobođenje Jugoslavije. Osnovne smjernice ofenzive razradio je na Visu vrhovni komandant NOV i POJ maršal Josip Broz Tito. Prema njegovim uputama glavnina 8. dalmatinskog korpusa, a to su bile snage 26. dalmatinske divizije (1, 11. i 12. dalmatinska i 3. prekomorska brigada), 1. tenkovska brigada, Artiljerijska grupa 8. korpusa, Mornarica NOVJ i 1. i 2. vazduhoplovna eskadrila NOVJ (stacionirana djelomično na Visu, a glavnina u južnoj Italiji) — imala je na početku rujna 1944. otpočeti ofenzivu u cilju oslobođenja srednjodalmatinskih otoka, a poslije toga se prebaciti na dalmatinsko kopno i zajedno sa 9, 19. i 20. dalmatinskom divizijom osloboditi Dalmaciju. Savezničkim snagama na Visu odobreno je da potpomažu artiljerijom, a pješadijom samo uz izričito odobrenje maršala Tita.

U Štabu 26. divizije na Visu (komandant potpukovnik Božo Božović, komesar potpukovnik Dušan Korać, načelnik štaba potpukovnik Ante Toni Biočić) načinjen je plan da se prvo oslobodi Brač i tako принуди neprijatelja da napusti i ostale srednjodalmatinske otoke. Međutim, postepeno je došlo do aktiviranja snaga divizije i na ostalim otocima, i to: na Braču i Šolti 12. dalmatinske i dijelova 1. dalmatinske brigade; na Korčuli i Pelješcu 11. i dijelova 1. dalmatinske i 3. prekomorske brigade, dok je Hvar imala osloboditi 1. dalmatinska NOV brigada zajedno sa Hvarskim partizanskim odredom.

Komanda njemačke 2. oklopne armije naredila je, 1. rujna 1944, da se snage na Hvaru, Braču i Korčuli pripreme za evakuaciju jer se 118. lovačka divizija imala iz Dalmacije angažirati u Srijemu da bi štitila snage koje se povlače iz Grčke i Albanije. Štab njemačke 118. lovačke divizije, komandant general-major Jozef Kübler (Küblera je 12. VII 1944. zamijenio pukovnik Gertler, a ovoga je 15. VII zamijenio pukovnik Lamey) bio je u Ljubuškom, a držala je položaje na obalskom odsjeku od Stobreča blizu Splita do ušća rijeke Neretve. Na Braču i

Hvaru bili su dijelovi njemačkog 738. puka (štab se nalazio u Zadvarju) i na morskoj obali u rejonu Omiša i Makarske do Ploča (sada Kardeljevo). Ustaških i domobranskih snaga nema na Hvaru i Braču. Da bi prikrili planove povlačenja, Nijemci su se 3. rujna iskrcali na Brač, a zatim u toku noći 6/7. rujna na Hvar između rta Kabla i Vrboške. Bila je to specijalizirana njemačka jedinica — bataljon »Brandenburg«, koji je imao funkciju desantnih prepada za pomaganje snagama u povlačenju. Nijemci su zauzeli Stari Grad, započeli su pljačku, oduzimali sve do čega su došli.

Pojava novih njemačkih snaga na Hvaru stvorila je novu situaciju. Štab 26. divizije brzo je reagirao i odlučio da odmah likvidira njemačke snage bataljona »Brandenburg«, jačine oko 400 vojnika. Na Hvar je upućena 1. dalmatinska brigada ojačana jednom baterijom 2. brdskog divizionu i vodom od četiri tenka tipa »Stjuart« iz 1. tenkovske brigade. Ukupno je bilo oko 1800 boraca NOV.

Snage 26. divizije iskrcale su se 7. rujna u hvarskoj luci i odmah krenule prema Starom Gradu. Borba se vodila u starogradskom polju 8. rujna. Sa 1. dalmatinskom u borbi je angažiran i Biokovski odred koji se nalazio u rejonu Jelse. Poslije šest sati borbe Nijemci su razbijeni, poraženi i zarobljavani, ostali su pobjegli prema brodovima za ukrcavanje, ali su i oni na brodovima potopljeni od savezničke i naše avijacije.¹ Ubijeno je 20, zarobljeno 55, a ostatak je vojnika potopljen. Naši su imali 16 ranjenika.

Poslije bitke u starogradskom polju glavnina 1. dalmatinske brigade vratila se na Vis. Na Hvar su došli saveznički komandosi, njih oko 600, ali nisu sudjelovali u borbi, pa su se i oni vratili.

Na Visu su, 12. rujna, borci 1. dalmatinske brigade proslavili dvogodišnjicu osnivanja. Tada je maršal Tito održao onaj poznati govor koji je završio historijskim riječima: »Tude nećemo, ali svoje ne damo!«. Za to vrijeme 12. dalmatinska brigada već se iskrcala na Brač, čime je počela ofenziva za oslobođenje Dalmacije. Bili su sazreli svi vojno-politički uvjeti da počne i posljednji napad za potpuno oslobođenje Hvara.

Njemačke utvrde u Sućurju

Nijemci su uspostavili svoj garnizon u Sućurju 20. ožujka 1944, pošto su na kraće vrijeme napustili položaje oko Jelse. Od tada su njemački vojnici sve do 21. rujna usavršavali svoju obranu u rejonu Sućurja i pojačavali je snagama i borbenom tehnikom. Namjera im je bila da čvrsto brane istočni dio otoka Hvara u rejonu Sućurja iz više razloga: 1. Njemačko komandovanje je cijenilo da držanjem istočnog dijela otoka Hvara imaju najpovoljnije uvjete za obranu prilaza dolini delte rijeke Neretve jer su se neprestano bojali savezničkog i pomorskog desanta

¹ Avioni 1. eskadrile NOVJ tukli su 7. IX. 1944. u tri navrata njemačko brodovlje u uvali Oskorušica kod Vrboške. Tu je bilo 7 njemačkih mauna. Arhiv Vojnoistorijskog instituta Beograd (dalje: AVII), k. 1450, reg. br. 8/17-4.

NOVJ u tom dijelu Dalmacije. Borbena sredstva raspoređena na rtu Sućurja najbolje su mogla da štite Neretvanski i Hvarski kanal. Svaki napadač, koji bi namjeravao da prođre u dolinu Neretve i nastupa neretvansko-sarajevskim operativno-strategijskim pravcem koji vodi u rejon Mostara i Sarajeva, mora najprije da slomi njemačku obranu u istočnom dijelu otoka Hvara. Radi toga su Nijemci čvrsto posjeli rejon Sućurja i to kombinirali s obranom u Makarskom primorju i na Pelješcu, čvrsto držeći trokut: Pelješac — rejon Sućuraj — Makarsko primorje. Tu su grupirali glavninu 118. lovačke divizije, osnovne snage dalekometne obalske artiljerije s univerzalnim dalekometnim topovima 88 mm, jednim od najboljih njemačkih topova u drugom svjetskom ratu. Jednu takvu bateriju postavili su na rtu Sućurja, drugu u rejonu Podace, a treću kod Crkvice na Pelješcu. Težište obrane njemačkog 5. SS-brdskog armijskog korpusa bilo je u dolini Neretve, a pomenuti trokut činio je okosnicu toga težišta na morskoj obali.

2. Nijemci su bili ubijedeni da se držanjem rejona Sućuraj najbolje osiguravaju pomorske i kopnene komunikacije između Dubrovnika, Metkovića, Ploča s Makarskom i Splitom i obratno, odnosno između Korčule, Makarske i Splita ili Korčule, Trpnja, Ploča i Metkovića. Plovidba u Hvarskom i Neretvanskom kanalu ne bi bila sigurna bez čvrstog držanja istočnog rta Hvara, i to takvim snagama i sredstvima što mogu garantirati da se sigurno plovi tom jedinom najpovoljnijom rutom između Korčule — Pelješca i Hvara i dalje za Ploče i Metković, odnosno od Korčule pored rta Lovišta i rta Sućuraj za Makarsku i Split, jer je pomorski saobraćaj od Korčule pored rta Pelegrina za Split bio pod neprekidnim udarom i kontrolom savezničkog ratnog brodovlja s Visa. Radi tolike važnosti i te pomorske komunikacije to je područje podređeno njemačkom pomorskom komandantu južne Dalmacije, čije su snage mornarice i mornaričke artiljerije morale neprestano locirati u Sućurju ili u njegovoj neposrednoj blizini. Njemački pomorski komandant južne Dalmacije kapetan bojnog broda Fridrihs (Friedrichs) koji je u više navrata bio u Sućurju, na rt Sućuraj postavio je 7. bateriju 628. mornaričkog artiljerijskog divizionu s tri topa kalibra 88 mm, jedan top od 76 mm i više reflektora. Osim toga, u Makarskoj je držao glavninu 7. S flotile torpednih čamaca. Od poljske artiljerije u Sućurju je postavljena baterija haubica od 4 oruđa 105 mm. Sa vatrenih položaja u rejonu Sućurja vatrom topova 88, 76 i 105 milimetara mogla se kontrolirati komunikacija uz Makarsko primorje i akvatorija između Pelješca i Hvara, kao i između Hvara i Makarskog primorja i prilazi Sućurju od Bogomolja. Naime, suhozemna komunikacija, odnosno cesta koja od Dubrovnika preko Ploča ide za Makarsku i Split, a to je cesta uz samu morsk obalu, mogla je funkcionirati samo čvrstim držanjem rejona Sućuraj, a ta je komunikacija bila životno važna za njemačke snage na Jadranu i obalnom prostoru, jer su se njom kretale njemačke snage u Albaniji, Crnoj Gori i Hercegovini, odnosno iz južne u srednju Dalmaciju i obratno. Tom cestom i pomorskim saobraćajem bilo je baš tada, na sredini 1944. godine, u komandi Jugoistoka planirano izvlačenje dijela jedinica Grupe armija »E« iz Albanije i Grčke. U tom kontekstu bilo je neminovno potrebno da se, osim ostalih uporišta uz morsk obalu od Dubrovnika, Pelješca i Korčule, organizira jako uporište

na rtu Sućurja i čvrsto drži istočni dio otoka Hvara, kao i područje Sumartina na Braču.

3. Neosporno je da su Nijemci imali u vidu da držanjem rejonu Sućuraj najbolje osiguravaju kontinuitet fronta u srednjoj Dalmaciji i čvrsto povežu obranu na Braču s onom na Pelješcu i Korčuli. Poznato je da su Nijemci glavni položaj obrane postavili na morskoj obali od Splita preko Omiša i Makarske na ušće rijeke Neretve i u Makarskom primorju, pa je obrana Sućurja predstavljala klasično pretpolje, odnosno snage u rejonu Sućurja činile su jaki prednji odred u tom pretpolju, bez kojeg bi se teško mogla uspješno nositi obrana na obali u Makarskom primorju, na ušću Neretve i u rejonu Trpnja na Pelješcu. Svaki napadač bio bi prinuđen da mora prvo likvidirati njemačke snage u pretpolju, tj. da najprije osvoji područje istočnog dijela Hvara jer to mu je jedan od preduvjeta da bi mogao desantirati na morsku obalu, bilo u Makarskom primorju, ili na ušću rijeke Neretve, ili da izmanevrira njemačku obranu na Pelješcu u rejonu Trpnja i Janjine. Osim toga, njemačka obrana u rejonu Sućurja nalazila se u centru operativnog rasporeda njemačke 118. lovačke divizije i povezivala glavne divizijske snage, a to su dva puka — 738. puk na Braču, Hvaru i u Makarskom primorju i 750. puk na Korčuli i Pelješcu.

Svi ti operativno-strategijski i operativni razlozi utjecali su na to da su Nijemci odabrali istočni dio otoka Hvara za organizaciju obrane i odlučili da ga krajnje odlučno brane. Osim toga, postoje i drugi tzv. taktički ili uži razlozi koji su utjecali na njemačku odluku da brane istočni dio otoka Hvara.

Nijemci su odlično smislili i postavili svoju obranu na Hvaru koju su na sredini 1944. godine povukli sa zapadnog i srednjeg dijela otoka Hvara na njegov krajnji istočni dio. Dotadašnja im je praksa potvrdila da držanjem cijelog otoka Hvara nemaju nekih izgleda da bi se uspješnije suprotstavili prilično agresivnom protivniku — tj. NOVJ i savezničkim komandosima, koji su se od siječnja 1944. sa Visa »zalijetali« na Hvar i postepeno im nanosili gubitke. Zbog toga i ostalog o čemu je već bilo riječi ocijenili su da imaju više prednosti ukoliko napuste položaje u rejonu Jelse i Starog Grada i povuku se i posjednu samo istočni dio Hvara, tj. da drže samo rejon Sućurja a ostalo da kontroliraju povremenim upućivanjem jačih patrola.

U taktičkom pogledu držanje istočnog dijela otoka Hvara Nijemcima je pružalo ove mogućnosti i prednosti:

1. Da se držanjem najznačajnijih objekata i taktički najpovoljnijih rejonu u istočnom dijelu Hvara mogu lakše i racionalnije angažirati snage i uspješnije suprotstaviti napadaču. Za obranu su uzeli najuži dio otoka Hvara koji se nalazi na krajnjem istoku u visini Ubline, znajući vrlo dobro da se na tim položajima mogu najsigurnije braniti. Radi toga su odabrali vis Ublinu (tt. 246) koji dominira prema Selcima i Bogomolju, s kojega se ne dozvoljava prodor u Sućuraj i sprečava se bilo koji manevar napadača. Otuda je proistekla njemačka odluka da na visu Ublina izgrade snažno vojno uporište, i to sa bunkerima i skloništima pod zemljom, a sve da ograde žičanim i minsko-eksplozivnim preprekama, kao što su učinili na Vidovici na Braču. Drugo su uporište postavili u Su-

čurju, ali ne u mjestu, nego na rtu Sućurja i u sućurajskom polju, na njegovom rubu. To su učinili zato da bi izbjegli nepotrebne žrtve od dejstva savezničke avijacije koja je načelno tukla metodom površinskog dejstva po naseljenim mjestima, a Nijemci su u organizaciji takve obrane imali velikog iskustva sa Sicilije i iz južne Italije u ljeto i jesen 1943. godine. Između ta dva uporišta, onoga u sućurajskom polju i onog na Ublini, postavili su više položaja koje su povremeno posjedali manjim snagama. Bilo im je najvažnije da udaljenost između uporišta na Ublini i onog na sućurajskom polju nije veća od 5 do 6 km kako bi dejstvom artiljerije štitili oba uporišta i međusobno se potpomagali.

2. Njemačku obranu u rejonu Sućurja bila je prilično blizu glavnih položaja u Makarskom primorju, udaljena 5 do 8 km, što je omogućivalo uspješnu podršku i međusobno sadejstvo. Glavne njemačke snage na kopnu mogle su relativno brzo pomoći onima na Hvaru, u pretpolju. Zatim, napadač nije mogao u isto vrijeme staviti pod udar njemačke snage u rejonu Sućurja i one u Makarskom primorju. Njemačka vatrena sredstva obalske artiljerije uspješno su mogla podržavati obranu na Hvaru. Radi toga su Nijemci u rejonu Živogošće-Strn i Igrana postavili artiljeriju kalibra 100 mm koja je uspješno podržavala posadu na Ublini, a artiljerijom iz reiona Podaca mogli su braniti posadu u Sućurju.

Njemačke rezerve koje su se nalazile u Makarskom primorju i u rejonu Ploče, zbog blizine Sućurja morskoj obali, mogle su braniti uporište na Hvaru. One su se u toku jedne noći mogle prebaciti na Hvar i vratiti na obalu. Isto tako, njemačke snage iz reiona Sućurja mogle su se evakuirati u toku jedne noći, prebaciti u Makarsko primorje i posjesti položaje na prvom pojasu obrane.

3. Kako položaji u rejonu Sućurja nisu većih kapaciteta Nijemci su ocijenili da će tu olakšavajuću okolnost iskoristiti ekonomijom snaga. Zbog toga su na sućurajske položaje postavili prilično male pješadijske snage, do jedne čete, ali sa snažnom artiljerijom od 8 oruđa velikog kalibra, i snagama mornarice, što je bilo sasvim dovoljno da se odlučno brani istočni dio Hvara i da se ostvare ciljevi obrane kakvi su tada inicirani. Takve im prednosti nije pružala obrana na Braču, Pelješcu i Korčuli. Njemačko komandovanje znalo je da sigurnost njihove obrane u rejonu Sućurja ne zavisi samo od navedenih operativnih i taktičkih prednosti, nego i od ponašanja stanovništva. Sigurno su znali da su Sućurani listom opredijeljeni za NOP i da će oni, koji još nisu napustili Sućuraj, surađivati s ilegalcima i obavještajnom službom NOVJ. Bojeći se baš toga oni su odlučili da preostale stanovnike Sućuraja isele, deportiraju, i da time otklone sve opasnosti što ih iznutra mogu ugrožavati. Nasilna deportacija bila je u skladu s naredjenjem generala Lothara Rendulica, komandanta 2. oklopne armije, od 13. II 1944. Ustaše su 17. IV 1944. konstatirali da je deportacija počela.² Deportacija je izvršena potkraj svibnja 1944, nešto prije nego što su se sve njemačke snage povukle iz reiona Jelse u rejon Sućurja. Nasilno je deportirano 358 stanovnika, najveća deportacija na Hvaru u toku rata, a i u okolini. U Sućurju je ostalo samo nekoliko bolesnih ljudi.

² Detaljnije o tome, Hvarski zbornik, 2/1974.

Devetog lipnja 1944. u Sućuraj su stigli svi dijelovi njemačke 6. čete 2. bataljona 738. puka. Njihove položaje u Jelsi i u Sućurju pregledao je 21. svibnja komandant 118. divizije general-major Jozef Kübler i komandant 738. puka potpukovnik Steuer (Štojer). Tada su odlučili da se na Hvaru samo organizira obrana u rejonu Sućurja, a da se napusti područje Jelse. Iako se njemačka obrana rejona Sućuraj gradila od kraja ožujka, zapravo tek će sada, od početka lipnja, početi da dobiva svoju punu fizionomiju i ovakav oblik:

a) Na sućurajskoj punti, odmah iza stare Tvornice sardina (sada solionica plave ribe), bila je obalna baterija od četiri topa. Tri su topa bila kalibra 88 mm,³ i to s jednim dvocijevnim brodskim topom, a jedan top istog kalibra na jednom lafetu.⁴ Osim toga bio je i jedan top od 76 milimetara u neposrednoj blizini. Pomorski komandant južne Dalmacije, kapetan bojnog broda Fridrihs (Friedrichs) u svom »Ratnom dnevniku« konstatira za 18. kolovoz da su »u bateriji Sućuraj na Hvaru samo tri artiljerijska oruđa sposobna za otvaranje vatre, a ispravan je samo jedan reflektor«.⁵ To znači da je tada na rtu Sućurja bilo više reflektora, što je i normalno radi efikasnijeg vatrenog dejstva u noćnim uvjetima i radi osvjetljavanja morske površine ispred rta Sućuraj. Njemačka obalska baterija pripadala je 628. mornaričkom artiljerijskom divizionu, koji je imao svoja oruđa na Braču i oko Splita. Svojom vatrom, u kombinaciji s vatrenim sistemom baterija iz Podace i s Pelješca, štutila je s južne i sjeverne strane prilaze istočnom dijelu Hvara i delti rijeke Neretve. Da bi osigurali potpuni pregled za vatreno dejstvo niz južne obale Hvara, porušili su veliku dvokatnu zgradu Ante Franičevića Lukrina, koja se nalazila blizu Tvornice sardina.

b) Najjače njemačko uporište bilo je van sućurajskih kuća, na zapadnom rubu sućurajskog polja, kružno postavljeno — od Velike gomile, pored kapele sv. Nikole do Oglavka, a po dubini uključno voćnjak Tere Modrića. Baterija od četiri haubice kalibra 105 mm, tipa »škoda«, nalazila se u centralnom položaju, na imanju porodice Bulat, Jerolime Vojnović i Joze Kumarića (pored sadašnjega nogometnog igrališta). Ta je baterija stigla u Sućuraj 27. ožujka 1944. po odluci komandanta 118. lovačke divizije, a doveli su je desantnim splavom »SF« u pratnji minolovaca.⁶ Jedno komandno mjesto nalazilo se u voćnjaku Tere Modrić a drugo, glavno, gdje je bila komanda 6. čete, nalazilo se ispod velikog rogača na imanju Ivana Anića. Tu je bilo i sklonište komande čete duboko pod zemljom, pokriveno drvećem, zemljom i kamenom, a unutrašnjost namještena opljačkanim namještajem iz sućurajskih kuća. Cijelo uporište, gdje se nalazio 1. i 2. vod njemačke 6. čete, bilo je fortifikacijski potpuno uređeno s betonskim bunkerima i solidnim podzemnim skloništima, koji se vide i danas poslije 43 godine. Na tim je uporištima radilo od ožujka

³ Nijemci su na rtu Sućurja imali varijantu broskog dvocijevnog topa kalibra 88 mm, model M. 76/37, proizvodnje »Krupp«, horizontalni doomet 14,8 km, vertikalni 10,8 km, brzina gađanja 12 metaka u minuti, granata teška 16,5 kg.

⁴ AVII, Ratni dnevnik njemačkog pomorskog komandanta južne Dalmacije, knj. 5, str. 2.

⁵ Isto, str. 4.

⁶ Isto, knj. 4, str. 25, 28.

do rujna oko 200 radnika organizacije TODT. Oko uporišta postavljene su kombinirane žičano-minske prepreke, i to: ispred bunkera troredna žičana ograda, zatim minsko polje s protivpješađijskim »S« i betonskim minama i nešto protivtenkovih mina, a ispred toga ponovo je bila žičana ograda. Svi prilazi uporištu bili su osigurani stražama, patrolama i minama.

Van uporišta, na prostoru maslinjaka kod stare Zdravstvene stanice, nalazile su se pozadinske jedinice sa zarobljenicima koji su izvodili radove. U uporištu je glavnu vatrenu snagu činila artiljerijska baterija s haubicama 105 mm kojima se mogao štititi pristup Ublini i uopće Sućurju sa sviju strana. Bila je dobro maskirana tako da je saveznička avijacija nije mogla otkriti, a nije ni djelovala sve dok nije počeo napad na Ublinu 15. rujna 1944. godine.

c) Šest kilometara zapadno od Sućurja, na visu Ublini (tt. 246) koji dominira zemljištem prema Bogomolju, izgrađeno je posebno uporište radi osiguranja i osmatranja od pravca Bogomolja i zaštite glavnih snaga u rejonu Sućurja. Obavještajna služba NOVJ otkrila je da je na Ublini 80 do 100 njemačkih vojnika s naoružanjem od 15 »šaraca«, tri teška i dva laka minobacača i oko 50 pušaka.⁷ Fortifikacijski je bilo jako utvrđeno sa 15 bunkera i više skloništa s tri pojasa minskih prepreka i žičanih ograda. Najpovoljnije je za Nijemce bilo to što se sa visa Ubline potpuno kontrolirala sjeverna i južna obala otoka Hvara i što se vatretnim sredstvima mogao potpuno paralizirati svaki pokušaj manevra napadača da bi napad izveo sa istočne strane.

Nijemci su na Umiću (tt. 62) imali borbeno osiguranje jačine do jednog odjeljenja radi osiguranja čete u sućurajskom polju. Položaji na Umiću izgrađeni su kao stalna fortifikacija, kombinirani s poljskom fortifikacijom, čiji su objekti 1986. godine srušeni kada je na vrhu Umića napravljen rezervoar za vodu koja dolazi iz Primorja za Sućuraj.

Na Grabu nije bilo njemačkih položaja. Nijemci su u rejon Graba povremeno slali patrole radi povezivanja glavnine čete u sućurajskom polju i uporištu na Ublini.

Osim toga, Nijemci su iz glavnine čete iz Sućurja povremeno upućivali patrole do jačine odjeljenja na trigonometar 91, vis koji se nalazi između uvale Rasovatica i Židigova radi borbenog osiguranja glavnine snaga u sućurajskom polju duž južnih padina otoka. Na tt. 91 izgrađeni su fortifikacijski objekti poljskog tipa.

Obavještajna služba 26. divizije otkrila je da se u »Sućurju na 50 metara sjeverno od grobišta pod jednim rogačem nalaze oko dva vagona municije, a na obali Sućurja, na sjevernoj strani luke u krajnjim kućama nalazi se zaliha hrane i to oko dva vagona. Utvrđenja prave oko Vrhova i to rovove, bunkere u suho i bodljikavu žicu, a isto tako i ispred Sućurja kod Divlje gdje su s jedne strane otoka na drugi, s mora na more, protegli bodljikavu žicu i sa zapadne strane ove minerali, a sa istočne strane bunkere. Dalje prema Sućurju kod sv. Nikole nalaze se 4 topa 105 mm, a oko njih i opet s mora na more, brdo bunkera.«⁸

⁷ AVII, k. 2034, reg. br. 2/3-4.

⁸ Isto, k. 1.100, reg. br. 1-1/11. Izvještaj Štaba 26. divizije od 13. IV 1944. godine.

Za fortifikacijske radove Nijemci su imali dovoljno vremena i mogućnosti, a iskoristili su zarobljenike i prisilno dovedene seljake. Za građevinski materijal bunkera i skloništa koristili su se građom iz sućurajskih kuća. Potpuno su demolirali sućurajske kuće i iz njih odnijeli grede i podove, prozore i vrata; opljačkali su cjelokupan namještaj, posteljinu, stoku i ribarski alat. Ni jedna sućurajska kuća nije ostala pošteđena. Samo tri zgrade ostale su s krovom. Sućuraj je prije drugog svjetskog rata imao 12 ribarskih mreža. Ni jedna nije ostala. Nijemci su ih isjekli i njima maskirali položaje.

Tako se na položajima oko Sućurja, kada je 15. rujna 1944. počela bitka za njegovo oslobođenje, nalazila 6. četa Drugog bataljona 738. puka njemačke 118. lovačke divizije⁹, 7. baterija mornaričkog artiljerijskog diviziona i haubička baterija kopnene vojske najvjerojatnije iz artiljerijskog puka 118. divizije. Ukupno je bilo oko 400 njemačkih vojnika, sa 4 haubice 105 mm, tri dalekometna topa 88 mm, jednim obalskim topom 76 milimetara, nekoliko lakih protivavionskih topova, i više reflektora. Njemačku obranu u Sućurju podržavala je baterija haubica 100 milimetara sa Strna blizu Živogošća, artiljerija kod Igrana i dalekometna baterija 88 mm iz rejonu Podace.

Saveznici su često iz zraka i s mora bombardirali Sućuraj, ali najmanje su pogadali ciljeve gdje se nalazila njemačka vojska i njeni položaji. Najgore je stradao Sućuraj. Najteže bombardiranje doživio je Sućuraj na početku svibnja 1944. kada je oko 20 savezničkih bombardera tipa »Liberator« uz pratnju lovaca tuklo Sućuraj više od jednog sata. Od savezničkih bombi porušeno je više starih objekata iz srednjeg vijeka. Porušena je mletačka fortica, glavna kupola iz 13. stoljeća i stari barokni dvorac porodice Benedikta Perića, čije ruševine još stoje. Porušen je i dvorac porodice Kačić koji je u 17. stoljeću služio kao samostan časnih sestara. Nestala je kuća Tomislava Bartulovića s mlinom za masline. Porušena je kuća Dinke Kumarić i Šilba Vujnovića. Porušen je istočni dio stare zgrade župskog ureda iz 13. stoljeća. Sućuraj je sličio ruševinama, a njemački su položaji ostali netaknuti.

Oslobođenje Hvara

Posljednji oružani okršaj između boraca NOVJ i neprijateljskih snaga na Hvaru odigrao se kod Sućurja od 14. do 21. rujna 1944. godine. Bila je to jedna od najvećih borbi koja je vođena na Hvaru u toku rata, odnosno bitka za konačno i potpuno oslobođenje Hvara.

Za oslobođenje Sućurja, odnosno za napad na njemačke snage u rejonu Sućurja, Štab 26. divizije odredio je Peti bataljon 1. dalmatinske brigade, jednu četvu mornaričke pješadije IV. pomorskog obalskog sektora, Hvarski partizanski odred i jednu bateriju 1. brdskog divizionu sa 4 topa 75 mm.

⁹ Njemačkom posadom u Sućurju komandirao je kapetan Denk, komandir 6. čete 2. bataljona 738. puka. Do 5. IX pukom je komandovao potpukovnik Steuer, a zatim pukovnik Hohe. Divizijom je komandovao pukovnik Lamey.

Odluka da se napadne njemačka posada u Sućurju i oslobodi Hvar donijeta je istodobno kada se Štab 26. divizije angažirao da likvidira neprijatelja na Braču, Korčuli i Pelješcu. Svako dalje zadržavanje njemačke posade u Sućurju remetilo je opći plan ofenzive oslobođenja srednjodalmatinskih otoka i stvaranje uvjeta za izvođenje desanta na dalmatinsko kopno u srednjoj Dalmaciji.

Peti bataljon 1. dalmatinske brigade činili su državljani Italije. Bataljon je formiran po naređenju Štaba 26. divizije od 26. lipnja 1944. U sastav bataljona »ušle su dvije talijanske čete iz 3. prekomorske brigade i talijanska četa iz 1. brigade, kao i svi Talijani iz ostalih brigada, a koji nisu neophodno potrebni brigadama kao specijalisti [...]«. ¹⁰ Bataljon je dobio ime »Antonio Gramsci« i imao je tri čete, prateću četu i pozadinski vod. Komandant bataljona bio je Renato Marcagali, politički komesar Đurđe Ilijić, zamjenik komandanta Đino Mikeleti, zamjenik političkog komesara Kuzma Bačetić, operativni oficir Ljubo Burzanović, omladinski rukovodilac Miloš Paunović. Prvu četu vodio je komandir Arno Otomani, zamjenik komandira bio je Serdo Lušin, politički komesar Đulio Denetli, zamjenik političkog komesara Alfredo Tavani. Drugom četom komandirao je Đovani Kazali, politički je komesar bio Salvatore Sekula, zamjenik komandira Akila Brumeire i zamjenik komesara Lučina Stoković. Treću četu vodio je komandir Rino Casagrande, zamjenik komandira bio je Andrija Ciarinoti i politički komesar Giuseppe Fiorentini. Prateću četu vodio je komandir Cegidio Gintetti i zamjenik mu je bio Jose Bellali. Pozadinskim vodom komandirao je Mirko Lino. ¹¹ U bataljonu je bilo oko 200 boraca, najviše vojnika bivše talijanske vojske koji su prešli na stranu NOVJ, dobrovoljaca omladina iz Italije, antifašista-robijaša i drugih. Naoružanje je bilo slično kao i u ostalim bataljonima 1. brigade. Nastava i komandiranje bili su na talijanskom jeziku. U četama su postojale partijske i skojevske organizacije, bio je razvijen kulturno-zabavni i drugi život.

Za ojačanje 5. talijanskog bataljona 1. brigade u napadu na Sućuraj angažirana je mornarička pješadija (jačine jedne čete) iz IV POS-a. Četa je imala 80 boraca s naoružanjem od 10 engleskih puškomitraljeza, 2 laka minobacača, 20 strojica i 48 pušaka. ¹² Četa je osnovana u srpnju 1944. na Visu. Većina boraca, gotovo 98%, sudjelovala je u ranijim borbama, više od 30 boraca nosili su već ratna odlikovanja. Četa je imala tri voda, sanitetsko i pozadinsko odjeljenje i odjeljenje za vezu. Komandir čete bio je Ante Blašković, predratni radnik u brodogradilištu Split, borac od 1941. godine. Politički komesar bio je Branko Mudronja. U srpnju i kolovozu četa se obučavala na Visu, ponajviše za iskrcavanje na obalu i napad na obalsku obranu neprijatelja.

Hvarski partizanski odred bio je malenog sastava i pripadao je Grupi južnodalmatinskih partizanskih odreda. Odred je imao 24 borca, a komandant je bio Marin Milatić i komesar Dinko Vidošević. ¹³ Međutim,

¹⁰ VII, k. 1100, reg. br. 10/3—4.

¹¹ *Novović Mirko* i dr., Prva dalmatinska proleterska brigada, str. 86, Beograd 1986.

¹² AVII, k. 2034, reg. br. 2/3—4.

¹³ Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije (dalje: AIHRPD) sig. MG 20-a.

borci Hvarskog odreda, naročito oni iz Sućurja i Bogomolja, bili su jako korisni jer su odlično poznavali teren i druge uvjete.

Na Hvaru je tada bio jedan bataljon Biokovskog partizanskog odreda koji se tu nalazio od sredine kolovoza 1944. godine i u početku je bio angažiran za napad na Ublinu.

Od artiljerije za podršku napada određena je jedna baterija 1. brdskog divizionu Artiljerijske grupe 8. korpusa sa Visa. Imala je 4 topa 75 mm i ukupno oko 120 boraca.

Svim snagama NOVJ komandovao je istureni dio Štaba 1. dalmatinske brigade na čelu s političkim komesarom brigade majorom Indom Markovićem, poznatim prvoborcem Dalmacije, koji je u Sućuraj dolazio potkraj 1941. i na početku 1942. godine radi ilegalnog rada i poznao tamošnje uvjete. Njemu je pomagalo i s njim surađivalo rukovodstvo NOP-a na čelu s predsjednikom Općinskog NOO za općinu Sućuraj—Bogomolje—Gdinj Antom Degirolamom.

Da bi se oslobodio Sućuraj a time i cijeli otok Hvar trebalo je najprije uništiti njemačku posadu na Ublini kako je to naredio Štab 1. dalmatinske brigade Štabu 5. bataljona. Međutim, najslabiji je problem bio baš kako osvojiti to jako njemačko uporište. Napad od Bogomolja gotovo je nemoguć, jer brdo Ublina, s visinom od 246 metara, potpuno nadvisuje taj pravac na dubini od gotovo 10 km. Osim toga, kako se tu otok Hvar sve više sužava, od mora do mora nema ni kilometar, nisu se mogle razviti jače snage, najviše do jednog bataljona. Napad sa sjeverne i južne strane gotovo je također nemoguć, jer se uski koridor zemljišta koji kontroliraju njemačka vatrena sredstva s Ubline, ne može iskoristiti za razvijanje snaga, pošto zemljište okonito i naglo pada od visa Ubline u more. Kao najbolje rješenje ostalo je da se napad izvede s istočne strane, od Sućurja, jer se odatle može najlakše prići Ublini. Ali, svaki napad s te strane zahtijevao je prethodni manevar zabacivanja u njemačku pozadinu, što je bilo teško jer se odatle ne može postrojiti borbeni poredak i trebalo se osigurati od njemačkog uporišta u Sućurju. Komanda 5. bataljona odlučila je da napad izvede iz pravca Bogomolja, bez obzira na veliki rizik i sve teškoće koje će se pojaviti. Smatra se da je ipak trebalo napad od pravca Bogomolja sinhronizirati sa zabacivanjem dijela snaga između Ubline i Sućurja i istodobnim demonstrativnim napadom na glavne njemačke snage u Sućurju.

Ni vojni odnos snaga nije nudio najpovoljnije mogućnosti da će se brzo moći slomiti njemačka obrana na Ublini. Kako su Nijemci na Ublini imali oko 100 vojnika, s velikim ratnim iskustvom, NOVJ je mogla imati najviše oko 420 boraca (200 boraca je bilo u 5. bataljonu, 80 boraca u četi mornaričke pješadije, 120 u artiljerijskoj bateriji i 24 u Hvarskom odredu, bataljon Biokovskog odreda već se bio vratio u Makarsko primorje) što je bio opći odnos snaga jedan prema jedan kada se uzmu u obzir svi njemački vojnici na Ublini i u Sućurju. Najveći broj boraca NOVJ nije imao većeg borbenog iskustva, naročito za napad na tako jako utvrđene položaje. Ni u vatretnim sredstvima NOVJ nije imala prednost. Nijemci su imali osam, a NOVJ četiri artiljerijske cijevi. Nijemce su štitile baterije iz Makarskog primorja, a glavnina 1. dalmatinske brigade vodila je tada teške borbe za Sumartin na Braču zajedno sa

12. brigadom i 18. rujna ga oslobodile. Prema tome, snage NOVJ nisu mogle očekivati pomoć u rezervama.

Prvi neuspjeli napad na Ublinu

Pripremanje napada i dovođenje snaga izvršeno je 13. i 14. rujna 1944. godine. U toku noći 13/14. rujna sa Visa za Pitovsku plažu upućen je motorni jedrenjak »Dinara« iz Omiša i talijanska koča »Rina« sa 80 boraca mornaričke pješadije IV POS-a. Oni su na Pitovskoj plaži ukrcali 5. bataljon 1. dalmatinske brigade i prebacili ga u uvalu Leprinova. Nakon iskrcavanja trupa, brodovi su se sklonili u uvalu Smrska.¹⁴ Peti bataljon, sa kojim je došao i major Inđo Marković, stupio je u vezu s Hvarskim odredom.

U depeši štaba 26. divizije od 14. IX stoji da je »talijanskom bataljonu naređeno da napadne Sućuraj [...]«.¹⁵ Prije polaska sa Visa političkom komesaru 1. dalmatinske brigade majoru Inđi Markoviću rekao je komandant 26. divizije potpukovnik Božo Božović da je »vojska neiskusna, da su to mladi vojnici, te da ne treba napadati na njemačke položaje pune mina i žice [...]«.¹⁶

S obzirom na takve upute i jaka njemačka utvrđenja na Ublini, odlučeno je da se izvrši demonstrativni napad frontalnim nastupanjem koristeći noć i snagu vatre i tako navede Nijemce da bez borbe napuste Ublinu i povuku se prema Sućurju. Istodobno je takvim napadom trebalo ispitati pravo stanje njemačkih namjera i utvrđenja na Hvaru.

Za prvi napad na Ublinu angažirane su ove snage:

— V (talijanski) bataljon koji je napadao u zahvatu puta koji od Jerkovića vodi prema Ublini;

— Biokovski bataljon je napadao lijevo od njega;¹⁷

— Mornarička pješadijska četa napadala je desno od 5. bataljona. Ta četa je iz Leprinove stigla u zaselak Marina Glava. Komanda čete odmah je poslala jedan vod dobrovoljaca da se probije istočno od njemačkog uporišta na Ublini u rejonu Grab radi izviđanja njemačkih položaja. Vod se kroz uvalu Mrtnovik probio do uvale Juta Grma i stigao u rejon Graba. Prilikom povratka vod je izgubio jednog borca kojega su Nijemci zarobili, ali je kasnije u Splitu oslobođen. Osnovni je zaključak izviđanja bio da su njemački vojnici na Ublini u stalnoj pripravnosti, što znači da su očekivali napad.¹⁸

U toku 14. rujna snage NOVJ približile su se neprijatelju na Ublini, završile pripreme i posjele polazne položaje za napad. U toku dana saveznički razarači tukli su njemačke položaje u Sućurju. Njemački admiral

¹⁴ Zbornik NOR-a, VIII, knj. 3, str. 50.

¹⁵ AVII, k. 1102, reg. br. 1—7.

¹⁶ Intervju autora s Inđom Markovićem, direktorom »Kontaktora« u Beogradu, 29. X. 1974. godine, nekoliko dana prije njegove pogibije u saobraćajnoj nesreći kod Jablanice.

¹⁷ Biokovski bataljon nije se mnogo angažirao u borbi i povukao se 16/17.

¹⁸ Izjava potpukovnika Ilije Petrovića 5. X. 1974.

Jadrana viceadmiral Lietzmann toga je dana u »Ratnom dnevniku« zapisao: »Od komandanta luke Split primljen je slijedeći radiogram: jedna neprijateljska krstarica, koja se nalazi u vodama južno od otoka Hvara, djeluje vatrom po rejonu Sućuraj. Podaci iz izvještaja su vrlo malo vjerovatni. Vjerovatno se radi o razaračima [...].«¹⁹ Odmah je donijeta odluka da se u vode oko Sućurja upute tri torpedna čamca i ispita situacija s eventualnim napadom. Komandant 7. S-flotile oko 22 sata stigao je blizu Sućurja s tri torpedna čamca. Usput su susreli jedan partizanski brod sa 9 partizana i jednom ženom, zarobili ih a brod potopili. Došli su blizu Sućurja i ušli u Neretvanski kanal ali ih je u tome ometao reflektor sa rta Sućurja jer je »pomrčina mora ispred Sućurja neprekidno osvijetljavana reflektorima« tako da nisu krenuli prema Lovištu da vide prisutnost savezničkih brodova, nego su otišli za Trpanj i u 03.00 sati 15. IX vratili se u Makarsku.²⁰

Prvi napad na njemačke položaje na Ublini počeo je u večernjim satima 14. rujna 1944. godine, a ne 15. rujna kako se ranije smatralo.²¹ O tome Štab mornaričke pješadije IV POS javlja: »Dana 14. IX o. g. oko 11 sati stigli smo neprimjetno na 3 km daleko od neprijateljskih utvrđenja Ublina [...]. U noći od 14. na 15. po naređenju Štaba I dalmatinske proleterske brigade da izvršimo jedan prepad, frontalni napad prema neprijatelju, s tim što je naša jedinica uspjela pod jakom artiljerijskom vatrom da se dovuče do žice kada je neprijatelj otvorio i iz automatskog oružja na nas vatru. Po naređenju Štaba brigade u zoru se povukli; ta noć je prošla bez ikakvih žrtava [...].«²²

O neuspjehu prvog napada na Ublinu, načelnik Štaba 26. divizije potpukovnik Ante Toni Biočić sa Visa javio je komandantu 26. divizije potpukovniku Boži Božoviću 15. IX u 10 sati: »Božo. Talijani nisu ništa napravili na Hvaru. Borbe se vode. Toni [...].«²³

Frontalni napad sa prepadom izveden je u cilju da se utvrdi jačina neprijateljskog utvrđenja i Nijemci pokušaju prisiliti na povlačenje prema Sućurju. Napad je trajao do zore 15. rujna. Njemački položaji nisu zauzeti, niti se uspjelo ubaciti u borbeni raspored protivnika. Nijemci nisu napustili Ublinu. Snage NOVJ nisu imale gubitaka, osim onog zarobljenog u četi mornaričke pješadije kod Graba. Za vrijeme napada njemačka artiljerija iz Sućurja i Živogošća tukla je po borbenom rasporedu snaga NOVJ.

Kako je taj napad vidio njemački vojnik koji se tada nalazio na Ublini, u tekstu »Mi i ostrvo Hvar« viši narednik dr Vilhelm Ginter (Günther) piše: »Mir je vladao dva mjeseca (misli od kada su oni sa vodom stigli na Ublinu, nap. N. A.) i događaji nisu bili vrijedni pažnje. Kolale su vijesti da ćemo napustiti ostrvo. Nekoliko prebega su u najmanju ruku djelomično odali naše položaje, jer neprijatelj napada naše položaje u brdima, pri čemu oprezno obilazi nepoznata minska polja

¹⁹ AVII, Ratni dnevnik admirala Jadrana, sveska 13, str. 42.

²⁰ Isto, str. 2–3.

²¹ AVII, Štab mornaričke pješadije javlja da su napad počeli 14. IX, a štab IV. POS javio je 2. X. Štabu Mornarice da je napad izveden 15. IX.

²² Isto, k. 2034, reg. br. 2/3–4.

²³ Isto, k. 1102, reg. br. 1–3/7.

i napada položaje na Ublini, za koje je pogrešno mislio da su već napušteni. Rezultat je bio bezglavo odstupanje ka Bogomolji. Kod nas je jedan vojnik dobio jednu ogrebotinu, dok smo mi vidjeli mnogo neprijateljskih vojnika koje u brzom povlačenju nose, koji ramlju i idu podupirući se. Prilikom ovog neprijateljskog napada zadobili smo mnogo plijena [...]. Nažalost, za gonjenje su nedostajali preduvjeti [...].²⁴

Osnovni uzrok neuspjeha u prvom napadu na Ublinu bilo je nedostajanje volje i odlučnosti u napadu. Zatim, nije se razbio njemački vatretni sistem ni otvorili prolazi u minskim poljima. Nije bilo ni naše artiljerije, išlo se prebrzo u napad jakim snagama, bez velikog i dobro smišljenog borbenog plana. Mislilo se da će njemački vojnici, kada vide naš napad, jednostavno pobjeći sa Ubline. Međutim, oni su imali naređenje da se još uporno drži Ublina, nije bilo ni pomisli o povlačenju toga dana.²⁵ Noćni napad bio je opravdan ali pod uvjetom da se za to borce dobro pripremi, upozna prethodno sa terenom, rasporedom neprijatelja i da se manevrom snaga i stavljanjem pod udar cijelog uporišta na Ublini postigne iznenađenje i stvore prednosti za napad. Zbog toga je sada nastala pauza i počele su pripreme za smišljeniji napad.

Drugi napad na Ublinu

Drugi napad na njemačke položaje na Ublinu izveden je 17. rujna. Dan prije toga u uvalu Kozja s Visa je stigla jedna baterija 1. brdskog divizion. Na motornom jedrenjaku »Darko« iz Sumartina, s Visa je stiglo 120 boraca sa 4 brdska topa 75 mm, 70 mazgi i 7 tona ratnog materijala. Barkasom broj 3 stiglo je 10 partizana i 6 tona materijala, a na motornom jedrenjaku »Sv. Josip« stiglo je 50 partizana i 15 tona ratnog materijala.

Biokovski partizanski bataljon se preko Bristove prebacio u Drašnice i nije sudjelovao u daljnjim akcijama na Hvaru.

U toku 15. rujna »održavala su se patroliranja i izviđanja neprijatelja. Tokom cijelog dana otvarali su po našim položajima artiljerijsku vatru, ali mi nijesmo prihvaćali borbu [...]« — stoji u izvještaju Štaba mornaričke pješadije, pa zatim: »U noći 15/16. bio je zadatak našoj artiljeriji da tuče neprijateljske položaje. Tu noć, kao i 16/17. smo držali zaštitnicu artiljeriji i pripucavali na neprijatelja [...].«²⁶

Njemačka je artiljerija 16. rujna tukla snage NOVJ, i one na položaju, i komandu 5. bataljona u Marina Glavica. Prema izjavi majora Inde Markovića, komesara 1. brigade, danoj autoru 29. IX 1974, jedna njemačka granata pogodila je komoru i ubila 10 talijanskih vojnika a više njih ranila, podatak koji se ne može pronaći u ratnim izvještajima.

²⁴ Rudolf Gertler, Der Weg der 118. Jäger Division, Augsburg 1954, str. 37.

²⁵ Štab mornaričke pješadije u svom izvještaju tvrdi da su od »obavještajne službe doznali da se neprijatelj odlučio povući«, a da je »on i dalje imao namjeru braniti se«, AVII, k. 2034, reg. br. 2/1—4.

²⁶ Isto, reg. br. 2/3—4.

Pošto je njemačka artiljerija sa rta Sućurja zadavala velike brige snagama NOVJ i ometala napad, u Štabu 26. divizije zatraženo je da avijacija uništi njemačku artiljeriju u rejonu Sućurja. Zadatak je dobila 1. eskadrila NOVJ, o čemu u njenom operacijskom dnevniku stoji: »Operacija br. 79. Zadatak: Bombardovanje obalne baterije na Hvaru kod Sućurja. Broj aviona: 4 Spitfajer V, Poleti: 07,15 čas. iz Canne. Sleteli: 09,10 čas u Canne. Vreme letenja: 7 sati 40 minuta. Piloti: vođa potporučnik Srdanović Milan. Broj dva potporučnik Fabjanović Šime. Broj 3, vodnik Gavrilović Živorad i broj 4, vodnik Semolić Marjan. Baterija dobro kamuflirana i nije pronađena. Bombardovan vjerovatni položaj baterije u blizini svjetionika. Oblačnost 7/10, baza 1500 m.«²⁷

Nije moguće utvrditi jesu li četiri aviona NOVJ, 16. rujna, uništili njemačku bateriju na rtu Sućurja, ali je ona ubrzo ušutkana, o čemu će biti još riječi.

Za drugi je napad na Ublinu ideja plana napada izmijenjena a snage grupirane. I dalje se ostalo na tome da se glavni napad usmjeri sa zapadne strane prema Ublini, ali istodobno da se napad izvede i s južne i istočne strane zabacivanjem manjih snaga u rejon Graba.

Peti (talijanski) bataljon 1. dalmatinske brigade napadao je od Jerkovića u zahvatu puta direktno prema Ublini. Minobacački vod stavljen je na vatrene položaje u dolini na 500 metara od Mrtinovika.

Mornaričko-desantna pješadija napadala je po vodovima, i to: prvi vod napadao je od Graba prema Ublini; drugi vod od Rata i Plošnica s južne strane prema Ublini, a treći vod između Mrtinovika i Carevića vale s jugozapadne strane na Ublinu.

Vatreni položaji baterije 1. brdskog divizionu bili su u rejonu Kozja — Zaglav. Komandno mjesto štaba 5. bataljona u selu Jerković.

Drugi napad na Ublinu izveden je artiljerijskom pripremom koja je počela 17. septembra u 08,20 sati. Oko 09 sati pješadija je prešla u napad. Borba je trajala četiri sata. Postignut je izvjestan uspjeh. S južne i zapadne strane Nijemci su sabijeni na sam vrh Ubline. Zapaljena im je municija i barake. Iz bunkera s vrha i dalje su pružali žestok otpor. Na vrhu Ubline nalazili su se njemački osmatrači koji su davali podatke artiljeriji u Sućurju i Živogošću i ona je vrlo precizno tukla naše položaje. Za vrijeme napada neprijatelj je intervenirao od pravca Sućurja snagama jačine do jednog voda. Zbog toga je naređeno komandiru prvog voda mornaričke pješadije da hitno uputi jedno odjeljenje na trigonometar 205 (Brdo) radi osiguranja od Sućurja, jer četa nije imala rezervu. Za vrijeme napada Nijemci su uspjeli zapaliti šumu u borbenom poretku NOVJ. »Sve je gorjelo oko nas, tvrdi potpukovnik Ilija Petrović. Kad smo se poslije 11 sati prikupili u uvali Juta Grma, svi smo bili crni, izgorjela odijela, opečenih ruku i koljena.«

Jedan minobacačlija mornaričke pješadije pogodio je minom njemačko skladište municije na vrhu Ubline, što je izazvalo jaku eksploziju. Pojavio se velik stup dima i prašine. Tada su borci trećeg voda te čete pošli na juriš misleći da su ostali vodovi upali u njemački položaj. Pri-

²⁷ Isto, k. 1450, reg. br. 8/23—4.

likom juriša poginuo je jedan puškomitraljezac i njegov pomoćnik iz trećeg voda. Ostali su na žičanoj ogradi. Svi pokušaji da ih se izvuče ostali su bez uspjeha. Prvi vod, koji je dobio zadatak da ih izvuče, upao je u njemačko okruženje i tek se dovitljivošću komandira voda uspio izvući noću preko uvale Židigove i Rasovtice stigavši do čete.

O napadu mornaričke pješadije postoji i izvještaj komandira čete Ante Blaškovića koji je 30. IX o tome javio Štabu IV POS-a: »Dana 17. ovog mjeseca po naređenju Štaba 1. dalmatinske brigade krenuli smo cijela jedinica u 11 sati u opći napad na neprijateljske položaje. Pod jakom artiljerijskom vatrom uspjela je naša jedinica da se neprijatelju zabaci iza leđa i došli smo na žicu i minska polja od 40 do 50 metara. Tu smo vodili borbu tri sata uvijek pod velikom vatrom. Za vrijeme te borbe imali smo tri mrtva druga²⁹ i 11 ranjenih. Naša komanda je uvidjela da je bezuspješno napadati sa tako malim snagama sa kojima smo mi raspolagali i naredila je povlačenje u pravcu logora u 15 sati. Tokom akcije izgubili smo sa mrtvim drugovima i tri puškomitraljeza jer su bili na takvom položaju da ih se nije moglo evakuirati niti izvući mrtve drugove. Tog dana cilj nije postignut uslijed strahovite vatre sa strane neprijatelja i što smo raspolagali sa srazmjerno malim snagama prema jačini sa kojom je raspolagao neprijatelj.«²⁹

O drugom napadu na Ublinu načelnik Štaba 26. divizije javlja Boži Božoviću 18. IX u 22,30 sati: »Dobili smo depešu sa Hvara. Neprijatelj se ponovo utvrđuje na k. 235 i 522. Sa Ubline zapadno i južno protjerani su na sam vrh Ubline, oni su se bunkerisali i tu postoje izvidnice koje daju pravac artiljeriji sa kopna da naše položaje tuče. Pojačanje dobili nismo. Bilo bi im potrebno odmah uputiti 1 bataljon i jednu savezničku bateriju.«³⁰

Njemački viši narednik dr Vilhelm Ginter u svojem članku napisanom poslije rata u Zapadnoj Njemačkoj za monografiju 118. lovačke divizije najprije konstatira dolazak naše artiljerijske baterije »koja je počela da dosađuje našoj marinskoj bateriji«, sigurno misli na bateriju njemačke artiljerije na rtu Sućuraj. Zatim piše: »Ponovo je 17. X izvršen veliki napad na naše ostrvo, koji je krvavo odbijen. Naša artiljerija je svojim starim topovima (model 1916) istjerivala neprijatelja iz jedne za drugom tačke na terenu. Neprijatelj je bio tako nerazuman pa nije pokidao naše telefonske linije, iako se dosta često morao da spotakne na razno-bojne žice po terenu. Zbog ovoga je pošlo za rukom odbijanje napada i još uz to uopće bez gubitaka.«³¹ Ginter zatim kuka što je kod Sumartina stradao njihov 2. bataljon i kaže kako su »čuli borbenu vrevu, a ponešto smo i vidjeli« (sa Ubline se lijepo vidi rt Brača, rejon Sumartina, nap. M. A.) i zatim piše: »Mi smo na ovom otoku imali sreću. Za dva mjeseca nismo izgubili nijednog čovjeka, nijedno oruđe nije palo u ruke

²⁹ Na Ublini su iz mornaričke pješadije poginuli 17. IX 1944. godine Rupel Ivan Martinov iz Proseka kod Trsta, Batelić Jakov Ivanov iz Labina u Istri i Fistanić Jerko Josipov iz sela Pisak kod Omiša, AVII, k. 2038, reg. br. 5/1—2.

²⁹ Isto, k. 2034, reg. br. 2/6—4.

²⁹ Isto, k. 1102, reg. br. 1—3/7.

³¹ R. Gertler, *Der Weg*, n. dj. str. 37—38.

neprijatelja. Naš bunker bio je začaran protivu neprijateljske artiljerijske vatre.«³²

Prema tome, ni u drugom napadu Ublina nije zauzeta, iako su naše jedinice nešto bolje djelovale. Pravi razlog što ni u drugom napadu nije zauzeta Ublina ipak je u nedovoljnim snagama i efikasnom dejstvu neprijateljske artiljerije koja je precizno tukla naše snage u napadu. U depeši načelnika Štaba 26. divizije od 18. IX stoji: »Da smo imali malo jače snage, bili bismo ih protjerali.«³³ Komanda 26. divizije zahtijeva da se na Hvar uputi još jedan bataljon i jedna saveznička baterija. Takvog je mišljenja i Štab 1. dalmatinske brigade, kojem je divizija 19. IX naredila da se i dalje angažira na Hvaru i da od saveznika zatraži jednu bateriju koja će usutkati njemačke baterije na kopnu, jer im naša baterija s obzirom na mali domet nije mogla ništa.³⁴

Drugi je razlog neuspjeha na Ublini to što prije napada nisu bili otvoreni prolazi u žičanim i minskim prepekama. Jedinice koje su napadale Ublinu nisu imale iskustva u otvaranju žičanih i minskih prepreka; nije bilo stručnjaka za takvu vrstu poslova, niti su jedinice imale vodove za razminiranje.

Uništenje baterije i povlačenje Nijemaca

Zbog neuspjeha prvog i drugog napada na Ublinu i nemogućnosti da se brzo dovedu svježe snage i neutralizira njemačka baterija kod Živogošća i one u Sućurju, Štab 26. divizije 19. IX sugerirao je Štabu 1. brigade da se napad na njemački garnizon u Sućurju više ne izvodi općim jurišem nego »vatrenim pritiskom«. »Vatrom ih uništavajte« — stoji u depeši Štaba 26. divizije.³⁵ Tako se težište našeg napada sada svelo na obostrano dejstvo artiljerije. U depeši Štaba 26. divizije od 18. IX stoji da »njemačke baterije sa Sućurja više ne pucaju na nas, samo iz Živogošća.«³⁶

Nijemci priznaju da su 18. rujna izgubili topove na rtu Sućurja. Tako je njemački admiral Jadrana viceadmiral Lietzmann u svom »Ratnom dnevniku« za 18. rujna zapisao: »Poslije međusobnog duela artiljerije onesposobljeni su za dejstvo topovi 7. baterije 628. mornaričkog artiljerijskog divizionu.«³⁷ Sagledavajući teškoće koje će zbog toga nastupiti admiral Jadrana za taj je isti dan zapisao: »Zbog pojačanog pritiska neprijatelja i što su dejstvom neprijatelja izbačeni iz upotrebe topovi baterije mornaričke artiljerije moramo vidjeti što da se dalje radi [. .],«³⁸ bojeći se da se ne dogodi isto što i na Braču.

³² Isto.

³³ AVII, k. 1102, reg. br. 1—7.

³⁴ Isto.

³⁵ Isto.

³⁶ Isto.

³⁷ AVII, Ratni dnevnik Admirala Jadrana, sveska 13, str. 58.

³⁸ Isto, str. 11—12. Nije moguće utvrditi tko je uništio njemačku bateriju dalekometnih topova na rtu Sućurja. Neki tvrde da je to uništila brdska baterija NOVJ iz

S obzirom na takvu situaciju kod Ubline i na to što su izgubili artiljerijsku bateriju na rtu Sućurja, a saznajući da su 18. IX 1. i 12. dalmatinska brigada zauzele Sumartin na Braču, njemački pomorski komandant južne Dalmacije u sporazumu sa Štabom 5. SS-brdskog korpusa predložio je 18. IX komandi 2. oklopne armije da se u toku naredne noći 18/19. IX evakuira Sućuraj, odnosno »pristupi neodložnom izvršenju borbenog zadatka 'Wanda', a to je prebacivanje snaga iz uporišta Sućuraj na kopno [...]«. ³⁹ Međutim, Štab 2. oklopne armije odbacio je taj prijedlog i naredio da se Sućuraj još drži. Zbog toga je u toku noći 18/19. i 19/20. rujna u Sućuraj prebačeno 3000 protivpješadijskih mina, izvjesna količina municije i nova posada za bateriju radi brze opravke topova. Postavljeno je na brzinu 1200 komada mina, a ostalih je 1800 komada smješteno u zgradu općine i osnovne škole u Sućurju.

Nijemci su i dalje uporno branili Ublinu. Međutim, zbog razvoja vojne situacije, gubitka Sumartina i Trpnja na Pelješcu 17. IX, a plašeći se da se ne ponovi sudbina posade u Sumartinu na Braču, gdje je uništen 2. bataljon njemačkog 738. puka osim čete u Sućurju, Štab njemačke 2. oklopne armije 20. IX naredio je da se napusti Sućuraj i posada povuče na kopno. Admiral Jadrana u »Ratnom dnevniku« je za 20. rujna zapisao: »Povlačenje preostalog dijela snaga iz uporišta Sućuraj (istočni dio otoka Hvara) predviđeno je da se izvrši slijedeće noći. Kao sredstva za prevoženje predviđeni su I — čamci i pionirski desantni čamci.« ⁴⁰ Viši njemački narednik Ginter sa Ublina piše: »Pada 20. IX velika odluka za nas. Već odavno je nastupila groznica povlačenja i danas je konačno naređeno povlačenje na kopno. Dan ranije došlo je 3000 mina za bolje utvrđenje oslone točke. U najvećoj žurbi još možemo da postavimo 1200 komada. Slijedeće noći se sa izuvenom obucom išunjavamo da neprijatelj ne primijeti naše odstupanje i da nas eventualno ne bi ometao. Baš te noći neprijatelj nije ni pokušavao da nas uznemirava. Oslona točka, mislim na bunker i preostali materijal su uništeni, ukoliko nije bilo moguće za evakuaciju.« ⁴¹

Najprije su se u Sućuraj povukli dijelovi njemačke jedinice s Ubline koji su izuli obuću da se ne bi čulo kretanje po kamenu, i neopaženo stigli u Sućuraj. U noći između 20/21. rujna 1944. bez uznemiravanja, ukrcali su se na brodove i prebacili na kopno uništivši sve što nisu mogli ponijeti. Posljednji njemački vojnik minirao je zgradu općine i škole, jedan od najljepših objekata u Sućurju. Zgrada je sagrađena 1888. godine i nalazila se gdje je sada park ispred Odmarališta INA. Općinsku zgradu krasio je toranj sa satom, a u zgradi je radila šestogodišnja osnovna škola. Njemački zlikovci u nju su stavili 1800 mina i ne zna se koliko tona drugog eksploziva i do temelja je srušili, čime je izgubljen posljednji najljepši kulturni spomenik u Sućurju. Opisujući taj događaj

uvale Kozje, što je teško prihvatiti s obzirom na krajnji domet topova oko 8 km. Dragoslav Jeličić kaže da je tu bateriju uništila saveznička baterija iz Dube na Pelješcu. Njemački vojnici su htjeli da je poprave, ali nisu uspjeli, već su je minirali prilikom povlačenja 20/21. IX 1944.

³⁹ Isto, str. 12.

⁴⁰ Isto, str. 23.

⁴¹ R. Gertler, Der Weg, n. dj. str. 37—38.

njemački viši narednik dr Ginter kaže: »Kad je 1800 mina odjednom eksplodiralo more je bilo nadaleko osvijetljeno. Mornarička jedinica je zaboravila mnogo signalne municije, koja je pri ovome također odletjela u zrak i dočarala takav vatromet iznad Jadrana, da bi zbog njegove veličine, divnih boja i raznovrsnosti svaki mirnodopski priređivač vatrometa poblijedio od zavisti. Neprijatelj na ovo nije reagovao. I po zadnji put smo još imali sreću.«⁴² Za gospodina dra Gintera to je »vatromet veličanstvenih boja«, zapravo ratni zločin koji nikada neće služiti za čast onima koji su ga počinili.

Konačno, 21. rujna 1944. godine, u Sućurju, na Hvaru nema više hitlerovskih osvajača, ratnih zločinaca. Nijemci su nekažnjeno odstupili na kopno pod zaštitom noći, lukavstva i dejstva artiljerije s obale. Prebacili su se u Zaostrog i zatim preko Podgore i Staze krenuli iza Biokova. Zbog aljkavosti i površnosti u rukovođenju Štab 5. bataljona 1. dalmatinske brigade⁴³ cijelog dana 21. rujna i dobrim dijelom 22. rujna 1944. godine nije otkrio da su Nijemci napustili Sućuraj. To se vidi i iz depeše koja je u 21 sat 22. 9. stigla sa Hvara u Štab 26. divizije na Vis gdje stoji: »Izgleda da se neprijatelj povukao iz Sućurja. Danas se je predalo 12 Švaba. Vojska je odmah upućena u pravcu Sućurja da stvar ispita.«⁴⁴ Kako je njemačka strana sve to registrirala evo što o tome piše njemački narednik dr Ginter: »Iskrcavanje na kopno potrajalo je duže nego što je bilo predviđeno i već je nastao dan kad smo se prevezli. Baš tog jutra nisu se pojavili neprijateljski avioni i mi smo se neuznemireni vratili sa topovima i svim svojim oružjem, baš mi koji smo na otoku bili napušteni [...] Slijedećeg prijepodneva (to je 22. rujna 1944. godine, nap. N. A.) smo već sa bregova (najvjerojatnije da je to bilo sa Staze iznad Podgore kuda su se povlačili dijelovi njemačke vojske iz 118. divizije na svom putu od obale Jadrana prema Imotskom i Ljubuškom da idu u Srijem, nap. N. A.) gledali na naš otok i vidjeli sa sigurne udaljenosti kako je u 9,30 časova neprijatelj preduzeo napad. Gledali smo kao kazališnu predstavu kako izvode napad na naše napuštene položaje i to sa kakvom žestinom i količinom upotrijebljenog oružja. Tom napadu i takvoj masi mi vjerovatno ne bismo mogli odoljeti i za kratko vrijeme dogodilo bi nam se ono isto što se dogodilo na Braču. Slijedećeg dana smo prešli preko planinskog grebena i više nismo vidjeli Hvar.«⁴⁵

U nijednom našem ratnom izvještaju ne stoji da je izveden taj napad naših snaga na Ublinu 22. rujna, kada se udarilo »u prazno« i moguće je da je taj hitlerovski narednik sve to konstruirao da odgovara njegovoj mašti i željama. Ali, svakako ostaje činjenica da 22. rujna nema naših jedinica u Sućurju, a Nijemci su već na putu preko Biokova. Tek ujutro

⁴² Isto.

⁴³ U toku 17. ili 18. 9. preko Bristove na Brač otišao je politički komesar 1. brigade major Indo Marković »jer je čuo da mu je stradala brigada kod Sumartina«. Tako je izjavio autoru 29. X. 1974. Štab 26. divizije je 19. IX. zatražio od Štaba 1. brigade da »jedan odmah mora na Hvar«, Vratio se Indo Marković, AVII, k. 1102, reg. br. 1—3/7.

⁴⁴ Isto, k. 1100/I, reg. br. 2/13.

⁴⁵ R. Gertler, Der Weg, n. dj. str. 37—38.

23. IX u 08 sati politički komesar 1. dalmatinske brigade major Indo Marković poslao je Štabu 26. divizije depešu ovoga sadržaja: »Noćas u 01,00 naša vojska stigla u Sućuraj, jer nema nikoga i zauzela je položaj.«⁴⁶

Štab 5. talijanskog bataljona ne daje podatke o svom radu poslije onog napada od 17. rujna kada se nije uspjelo zauzeti Ublinu. Štab mornaričke pješadije daje po danima što su radili. Evo što oni pišu: »Dana 18. 9. nismo pravili akcije nego je tuklo naše teško oružje a po noći smo držali patrole i izvidnice. Dana 19. 9. držali smo patrole i izvidnice, po noći također patrole. Dana 20. 9. patrole i izviđanja i tukla je naša artiljerija. Po noći patrole. Dana 21. 9. patrole i izviđanja. Istu večer počela je na nas jaka neprijateljska baražna vatra iz teškog oružja. Mi smo odmah naslutili da se kod neprijatelja mora nešto odigravati. Dobro smo procijenili situaciju jer neprijatelj se tada povlačio. Ostavio je na položaju 14 vojnika sa zadatkom da lagumiraju sve preostalo oružje i municiju, a njih da će po izvršenom zadatku evakuirati. Međutim, 13 od tih preostalih 14 neprijateljskih vojnika se je odmah predalo, a onaj koji je preostao lagumirao je municiju i 4 dalekometna topa. Netom smo saznali za ovo odmah smo krenuli. Cijela jedinica sa još jednom četom Talijana ušli smo u grad. Tu smo uhvatili onog neprijatelja koji je lagumirao preostali materijal. Pošto nije htio ništa da prizna bio je strijeljan [...]«⁴⁷ Očito da ovaj izvještaj nije potpun. Nijemci se nisu povukli 21/22. IX nego dan ranije. Zašto se ovdje drukčije govori nego što se uistinu dogodilo vrlo je teško utvrditi, možda su bile u pitanju neke subjektivne preokupacije, zato što je taj izvještaj pisan 30. IX 1944, tj. neposredno poslije dolaska na Vis, jer su iz Sućurja otišli 27. rujna, pa nije u pitanju zaborav. Možda je i bilo kritika zbog onakvog rada i što su se Nijemci onako lako izvukli s Hvara.

Nema točnih podataka o obostranim gubicima. Komanda mornaričke čete u svom izvještaju tvrdi da je »neprijatelj imao 5—6 mrtvih, dosta ranjenih i 18 se predalo [...]«⁴⁸ U depeši Štaba 26. divizije od 23. IX u 11,00 sati stoji: »Hvar je očišćen. Zarobljeno 155 Švaba [...]«⁴⁹ što očito ne odgovara istini. Štab 1. dalmatinske brigade kaže da je bilo 5 poginulih neprijateljskih vojnika i 55 zarobljenih. Vlastiti gubici da su pet mrtvih i 12 ranjenih. Iz mornaričke pješadije poginula su tri borca i 11 ranjeno, dok je iz 1. brigade poginula dva borca (Kuzma Četinić iz Blata sa Korčule i Vicko Letunić sa Visa) i jedan teško ranjen (ranjen je Ivan Gulić iz Glavica kod Sinja).⁵⁰ Za gubitke 5. talijanskog bataljona nemamo podataka. Zaplijenjeno je 10.000 granata haubičke municije i 8000 pušćane, dva sanduka bombi, mnogo hrane i druge opreme.

⁴⁶ AVII, k. 1100/I, reg. br. 2/13.

⁴⁷ Isto, k. 2034, reg. br. 2/6—4.

⁴⁸ Isto, reg. br. 2/1—4. To stoji u izvještaju koji su napisali 1. listopada 1944. godine, a u izvještaju koji su napisali dan prije stoji da su zarobili 13 njemačkih vojnika.

⁴⁹ Isto, k. 1100/I, reg. br. 2/13.

⁵⁰ M. Novović i dr., Prva dalmatinska, n. dj., str. 329; Zbornik NOR-a VIII, knj. 3, str. 153.

Posljednje borbe oko Hvara

Istjerivanje Nijemaca sa Hvara 21. rujna 1944. godine još nikako ne znači da su prestale ratne patnje Hvarana, još je bilo žrtava i stradanja. Njemačka vojska više od mjesec dana nalazila se u Makarskom primorju i gotovo svakodnevno artiljerijom tukla Sućuraj. Iz Podace su tukli čak topovima kalibra 152 mm, čija se jedna neeksplozirana granata od 48 kg dugo poslije rata čuvala. Od njemačkog bombardiranja 13. listopada ranjena su dva partizana na bateriji u Sućurju. Iz mornaričke pješadije 19. X poginuo je na sućurajskom portu od njemačkog bombardovanja ekonom 3. čete Josip Andrić sa Raba.

Od snaga NOVJ u Sućuraj su stigli borci 5. bataljona, mornaričke čete, Hvarskog odreda i brdske baterije. Poslije oslobođenja Hvara 5. talijanski bataljon 1. dalmatinske brigade, na početku listopada, otišao je sa Hvara i prebačen je u brigadu »Italia« u sastavu 1. proleterske divizije. Mornarička je pješadija 27. rujna napustila Sućuraj i otišla na Vis, gdje je 30. rujna preformirana u Bataljon mornaričke pješadije IV. POS-a. Sa Visa su išli u Sumartin, a iz Sumartina su ponovo došli u Sućuraj 15. listopada. U noći između 20/21. X dva voda bataljona mornaričke pješadije prebacila su se iz Sućurja na obalu i postavili zasjedu njemačkoj koloni, ubivši 8 Nijemaca, a 40 su zarobili. Dana 22. listopada bataljon mornaričke pješadije napustio je Sućuraj i prebacio na Brač u Splitsku. Brdska je baterija upućena u sastav divizionu na Pelješac. Stigla su nova artiljerijska oruđa za kontrabatiranje i osiguranje Hvarskog kanala. Uspostavljena je baterija od dvije haubice 105 mm, druga baterija od 4 haubice 100 mm, dva protivavionska topa 57 milimetara i jedan reflektor.⁵¹ Po naređenju štaba Mornarice NOVJ od 4. studenog 1944. sa rta Sućurja skinuta su posljednja 4 topa 100 mm M. 17. i prebačena u sjeverni Jadran kod II. POS-a.⁵²

Tako na početku studenoga 1944. godine u Sućurju više nema ni artiljerije ni vojnika. Došao je dugo očekivani mir i sloboda. Hvar je potpuno oslobođen i prestale su njegove ratne patnje i stradanja.

Moglo se bolje raditi

Ako se na kraju sumiraju neki bitni vojni aspekti iz borbi za konačno oslobođenje Hvara u rujnu 1944. godine, onda bismo, uz ostalo, mogli konstatirati:

Jedinice 5. bataljona 1. dalmatinske brigade i mornaričke pješadije IV. pomorsko-obalskog sektora u rejonu Sućurja postigle su očekivane rezultate, bez obzira na to što se njemačka posada uspjela povući. Najveći je uspjeh u tome što je konačno napaćenom narodu Hvara donijeta dugo čekana sloboda. Međutim, da se bolje radilo rezultati su mogli biti evidentniji.

⁵¹ Zbornik NOR-a, VIII, knj. 3, str. 262.

⁵² AVII, k. 2.039, reg. br. 39/1—3.

Najveći je nedostatak u tome što naše snage nisu uspjele da nanesu neprijatelju veće gubitke i što ga nisu vojnički porazile. Možda bi se to postiglo da su naše snage bile jače i kvalitetnije, odnosno da su bile adekvatne zadatku koji su imale. U svakom slučaju tražilo se više organizovanosti, boljeg vođenja borbi i bolje pripreme. Štab 26. divizije nije mogao istodobno voditi bitku za Sumartin na Braču, oslobađati Korčulu, Pelješac i tući Nijemce na Hvaru i držati rezerve od nekoliko bataljona na Visu za zaštitu Vrhovnog Štaba. Možda je Štab 1. dalmatinske proleterske brigade mogao prema Sućurju uputiti jače snage i neki drugi bataljon, jer je 5. bataljon bio najslabiji, tek oformljen od ljudstva bez ratnog iskustva. Najteže je bilo borcima toga bataljona što su bez neke naročite pripreme dovedeni pred jako utvrđene njemačke položaje da jurišaju frontalnim napadom na vanredno dobro postavljene i organizirane njemačke utvrde, i to protiv njemačke vojske koja je imala naređenje da se do kraja odlučno brani. Kasno je stigla artiljerijska baterija, pa se prvi napad izvodio bez dobre vatrene podrške, i to u situaciji kada je neprijatelj sa 8 oruđa iz rejonu Sućurja i još 4 oruđa od Živogošća, sve velikih kalibara, vrlo uspješno podržavao snage u uporištu na Ublini. Pod dejstvom te artiljerije bio je paraliziran napad snaga NOVJ, a da to pitanje nije riješio ni Štab 26. divizije ni Štab 1. dalmatinske proleterske brigade.

Iznenadjenje nisu postigle jedinice NOVJ. Kretalo se u napad na neprijatelja koji ih je organizirano dočekivao. Čak mu ni telefonske veze između uporišta na Ublini i uporišta u Sućurju nisu bile prekinute, što se ne može ničim opravdati.

Naše rukovođenje nije bilo najbolje postavljeno. Istureni dio Štaba 1. brigade, koji je rukovodio borbom za Sućuraj, a to je bio samo politički komesar brigade major Inđo Marković (ostali dio štaba bio je na Braču angažiran u borbama za Sumartin) nije se najbolje snašao, naročito u prvom napadu kojim se moglo mnogo više postići. Udariti frontalno na njemačko uporište na Ublini nije bilo najracionalnije kada su se pružale mogućnosti zabacivanja u njemačku pozadinu i istodobno stavljanje pod udar uporišta na Ublini i u Sućurju jer se raspolagalo s dva bataljona, od čega angažiranje Biokovskog bataljona nije bilo definirano od Štaba 26. divizije, pa se on »povukao baš kada je najviše trebao i to bez odobrenja i suglasnosti Štaba 1. brigade« — kako je u svojoj izjavi autoru tvrdio Inđo Marković.

Nema nikakvog opravdanja da se naša grupacija na položajima na Hvaru kod Sućurja ostavi tri dana (17, 18. i 19. rujna) bez ikoga od rukovodilaca Štaba 1. brigade. Odlazak komesara brigade na Brač, baš kada je bio najpotrebniji na Hvaru, nije bio razuman potez bez obzira na to što se kod Sumartina događalo glavnini 1. brigade. Zbog toga je opravdano reagiranje Štaba 26. divizije kada je 19. IX naredio komandantu 1. brigade majoru Bogdanu Stuparu — »jedan od Vas mora odmah na Hvar [...]«.⁶³ Međutim, bilo je sve kasno, izgubila se nit rukovođenja, događaji su se brzo i presudno odvijali.

⁶³ Isto, k. 1102, reg. br. 1—3/4. Knjiga depeša Štaba 26. divizije.

Otuda se i dogodilo ono, što je vrlo rijedak slučaj u NOR-u, da su Nijemci neopaženo napustili Hvar i da puna dva dana — 21. i 22. rujna — naše snage nisu znale da u Sućurju nema njemačkih vojnika, da su se povukli. Očito da je podbacilo naše rukovođenje, koje nije pratilo tok situacije na frontu i nije se agresivnije ponašalo poslije 17. rujna.

Baš zato se neprijatelju pružila idealna šansa da napravi onu pustoš od Sućurja, kada ni jedna zgrada nije ostala čitava, kada su srušili sve što je imalo povijesno značenje. Nijemci su, nenapadani i negonjeni od snaga NOVJ, imali dovoljno vremena i mogućnosti da onako razore Sućuraj i da na miru izvuku cjelokupnu borbenu tehniku osim onog oštećenog dvocijevnog topa 88 mm na rtu Sućurja koji su miniranjem potpuno uništili.

Dio krivice za sve to snosi i naša obavještajna služba koja nije otkrila namjere i postupke protivnika. Nije ih ni mogla otkriti onako kao što je radila u drugim uvjetima. Tu u Sućurju, u njemačkom garnizonu, nije bilo našeg stanovništva jer je sve nasilno deportirano; Sućuraj je bio mrtav, bez svojih žitelja, bez naših obavještajaca. To su Nijemci dobro znali i zato su sve stanovnike iselili.

U svakom slučaju, napad naših snaga za konačno oslobođenje Hvara ostat će kao primjer u NOR-u kako se moglo bolje raditi i kako se nije smjelo dogoditi da se njemačke trupe onako neopaženo izvuku.